

УДК 343.14:351.745.7

**О.О. СУХАЧОВ**, канд. юрид. наук, Головне управління контррозвідувального захисту економіки держави Служби безпеки України

## ПОНЯТТЯ КОНСПІРАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

*Ключові слова:* конспірація, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії

Ефективний пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства не можливі без забезпечення уповноваженими оперативними підрозділами збереження у таємниці відомостей про час, місце, об'єкти, методи та засоби проведення оперативно-розшукових заходів. Тому однією із засад оперативно-розшукової діяльності традиційно вважають конспірацію. На законодавчому рівні її закріплено як принцип контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Служби безпеки України, а також як форму діяльності Державної прикордонної служби України (п.2 ст.3 [1], (ст.3 [2]), (ст.4 [3])). Цим терміном послуговуються й в інших законодавчих актах, які встановлюють засади діяльності правоохоронних і розвідувальних органів держави.

Поняття конспірації, як й інші, пов'язані з нею (оперативне прикриття, зашифрування, легендування та ін.), вживають у Законах України та підзаконних нормативно-правових актах без пояснень. Так, М.Л. Грібов, аналізуючи положення Інструкції, що регламентує діяльність одного з підрозділів кримінальної міліції, виявив, що розробники даного документа послуговувалися терміном «конспірація» понад 120 разів, проте його зміст не було розкрито [4, с.57–58]. Невизначеність термі-

нології призводить до виникнення серйозних проблем у правовому регулюванні та організації забезпечення конспірації, що зумовлює актуальність пропонованої теми. Тому мета статті полягає у визначенні змісту та формулюванні поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів.

У вітчизняній науці поняття конспірації належить до категорії принципів і використовується для означення негласності як особливості, покладеної в основу оперативно-розшукової діяльності (ОРД). Його сутність, як наголошували О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко та І.П. Козаченко, полягає в негласному (секретному) проведенні необхідних заходів з таким розрахунком, щоб особи, стосовно яких їх здійснюють, громадяни та посадові особи, не причетні до ОРД, про це не знали [5, с.22]. Цей принцип, зазначали Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, інші вчені, визначає негласність структури й функцій окремих оперативних, проведення пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, тактики й методики агентурної роботи, застосування оперативних та оперативно-технічних засобів [6, с.87]. О.Ю. Шевчук принцип конспірації в ОРД розуміє як здійснення оперативно-розшукових заходів у повній таємниці від осіб, які розробляються і перевіряються, а також не мають прямого службового стосунку до їх організації, з установленням особливого порядку отримання, оформлення, зберігання й використання оперативно-розшукової інформації, а також обов'язкових правил поведіння з оперативно-службовими документами [7].

Аналіз наукового доробку зазначених вище та інших учених [8, с.251; 9, с.20; 10, с. 25; 11; 12] доводить, що одним із вихідних положень (правил), на яких базується ОРД, є її таємне, приховане, невідоме нікому (крім власних суб'єктів) здійснення. Тому, ґрунтуючись на тлумаченні слів «негласність» (абстр. ім. до негласний – невідомий для інших; прихований, таємний [13, с.753]) і «принцип» (основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу

створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства та ін. [13, с.1125]), можна дійти висновку, що в ОРД має існувати саме принцип негласності, а конспірацію варто розглядати як діяльність, метою якої є забезпечення негласності [4, с.59]. Проте, правило негласності не може бути поширено на всю ОРД – систему гласних і негласних заходів, тобто його не можна вважати принципом. Такий принцип суперечив би іншому загальноновизнаному в науці принципу ОРД – поєднанню гласних і негласних заходів. Водночас правило забезпечення негласності таємної частини ОРД унаслідок обмеження доступу до інформації, яка приховується, і дезінформації об'єктів впливу може розглядатися як принцип. Тому існування принципу конспірації ОРД виправдано. Його потрібно визначати як правило здійснення системи заходів з обмеження доступу до інформації, яка приховується, та дезінформації об'єктів впливу з метою забезпечення негласності в ОРД.

Разом із тим, аналіз практики свідчить, що конспірацію потрібно відносити до категорії діяльності. У науці її також часто розглядають саме як діяльність. Так, М.Л. Грібов та А.А. Венедіктов, досліджуючи питання конспірації, зараховують її до категорії діяльності [14, 15]. В.Я. Коломієць, детально вивчивши праці В.М. Аتماжитова, Л.А. Прохорова, А. Є. Тюлікова, В.Ю. Фролова, дійшов висновку про беззаперечність того, що конспірація є системою (сукупністю) спеціальних заходів [16, с.71]. А.Є. Івахін та П.Я. Пригунов в основу визначення конспірації також покладають комплекс взаємопов'язаних дій (що відповідає категорії діяльності) [17, с.4]. К.М. Лобзов та В.В. Гордієнко, розглядаючи конспірацію як принцип ОРД, одночасно визначають її як особливий вид діяльності суб'єктів ОРД (спеціальних служб) [18]. Тому відповідний принцип ОРД доцільно окреслювати не як принцип конспірації, а як принцип конспіративності. Адже у правовій науці загально визнаним є «принцип законності», а не «принцип закону».

При цьому слід зауважити, що після прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України та запровадження інституту Негласних слідчих (розшукових) дій, дослідження поняття принципу конспіративності та змісту конспірації загалом потрібно розглядати не лише в площині ОРД, але й всієї діяльності уповноважених оперативних підрозділів, зараховуючи виконання ними доручень слідчого, прокурора на проведення зазначених дій.

Віднесення конспірації до категорії діяльності вимагає визначення її змісту з позицій усталених у філософії та юридичній науці щодо даної категорії.

Аналіз доктринальних наукових праць, у яких розглянуто зміст діяльності загалом і юридичної діяльності зокрема, а також її окремих видів, свідчить про суттєві відмінності в поглядах щодо цього питання. Сукупність усіх елементів структури діяльності, виокремлених різними вченими, становлять: мета, завдання, цілі, засіб (засоби), методи, способи, результат (очікуваний результат), процес діяльності, форма процесу діяльності, об'єкт, суб'єкт (суб'єкти), учасники, юридичні дії й операції, засоби і способи здійснення дій та операцій, результати дій, принципи, функції, напрями, стадії, етапи.

Ураховуючи загальнонаукові засади діяльності та критично оцінюючи погляди щодо визначення її структурних елементів, М.А. Погорецький [20, с.153] справедливо вирізняє такі внутрішні структурні елементи змісту ОРД і кримінального процесу, як: мета, завдання, дії та суб'єкти, що утворюють їх як цілісні діяльні системи, а також зовнішні їх елементи, якими є стадії, етапи, організаційно-правові форми. На його думку, принципи, методи та функції не є структурними елементами змісту ОРД і кримінального процесу як діяльних систем, але відіграють важливу роль в їх функціонуванні й характеризують внутрішні та зовнішні сутнісні ознаки цих видів діяльності.

Оскільки конспірація є невід'ємною складовою ОРД, то її внутрішніми структурними елементами також є мета, завдання, дії та

суб'єкти. Кожен з цих елементів потребує окремого розгляду як основи для створення загального уявлення про конспірацію в цілому.

Визначаючи мету та суб'єкти конспірації, М.Л. Грібов виходить із семантичного значення цього слова [13, с.566; 21, с.550] та доходить висновку про можливість його вживання в різних значеннях, що відповідають трьом головним напрямам, дослідження відособленості та зв'язку яких слугує підґрунтям для розуміння змісту конспірації загалом та зокрема: перший – змова, єдність; другий – наявність певної таємниці та необхідність її збереження; третій – існування нелегальної організації та заходи і методи, що забезпечують приховування її діяльності [4, с.58].

Змова визначається як таємна угода для досягнення якої-небудь мети (частіше політичної); взаємна домовленість кількох чи багатьох осіб про спільні дії [13, с.467], тобто поєднання певного кола суб'єктів ідеєю спільної діяльності із засекречуванням змісту домовленостей. Згуртованість і одноставність є запорукою нерозголошення таємниці.

Таємний характер домовленостей припускає й засекречування змісту майбутньої діяльності. Її кінцева мета становить небезпеку для тих осіб, від яких приховується факт спільної діяльності. У контррозвідувальній науці змовою розуміють форму підривної діяльності, що полягає в конспіративному доборі, організації та використанні ворожих елементів з метою захоплення влади. У свою чергу, будь-яка форма підривної діяльності може інтерпретуватися як змова [22]. Отже, визначаючи конспірацію як змову, можна говорити про антидержавний, суспільно небезпечний, протиправний вид діяльності [4, с.58]. Такого самого висновку доходять К.М. Лобзов та В.В. Гордієнко [18]

Природно, що сили, проти яких скеровано підривну діяльність, чинять їй спротив та прагнуть до викриття будь-яких змов і нейтралізації (ліквідації) їх суб'єктів. Це зумовлює нелегальний статус соціальної групи, створеної на основі змови, та необхідність проведення її членами діяльності, спрямованої не лише на досягнення головної мети, а й на

приховування власного існування як підривної організації. Викладене дає обґрунтовані підстави для висновку про тлумачення конспірації як заходів нелегальної організації для приховування своєї діяльності, а також її членів [4, с.58].

З огляду на те, що конспірація неможлива без інспірації [16], дії учасників змови, спрямовані на збереження таємниці, полягають не тільки в її охороні, але й у дезінформуванні супротивника.

Таким чином, зважаючи на взаємозв'язок і взаємозалежність різних значень слова «конспірація», його зміст варто розглядати як діяльність, суб'єктом якої є нелегальна організація. Мета конспірації – приховування сутності цієї організації та змісту її фактичної (основної) діяльності; завдання – створення в іншій стороні хибних переконань про відсутність змови та дій з реалізації її мети; дії суб'єктів конспірації – охорона таємниці, дезінформування супротивника.

Усвідомлюючи логічність наведених тверджень з позиції генезису конспірації [16], зауважимо, що значення цього терміна в ХХ ст. суттєво трансформувалося. Зокрема, можна констатувати, що суб'єктами конспірації перестали бути лише нелегальні організації. Так, у відомчих нормативно-правових актах, що регулювали суспільні відносини у сфері забезпечення державної безпеки та боротьби зі злочинністю у СРСР, про конспірацію йдеться як про одну із засад діяльності органів контррозвідки та оперативних підрозділів міліції, тобто цілком легальних організацій, що є складниками апарату держави.

З огляду на те, що означені трансформації спостерігаються лише на теренах республік колишнього СРСР (нині у законах «Про оперативно-розшукову діяльність» країн пострадянського простору (Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан) конспірацію визначають як принцип цієї діяльності), М.Л. Грібов цілком логічно припускає, що їх причини пов'язані з наслідками захоплення влади в Російській імперії 1917 р. партією більшовиків. Перебуваючи на нелегальному становищі, революціонери конспірували свою діяль-

ність і широко вживали відповідний термін. Після насильницького повалення самодержавства, падіння Тимчасового уряду партія більшовиків прийшла до влади й набула легального статусу [4, с.59]. При цьому термін «конспірація» залишився для позначення негласності діяльності спеціальних підрозділів силових органів радянської держави, на які покладалися поліцейські та контррозвідувальні функції.

Набуття легального статусу суб'єктами конспірації передбачає легальність їх діяльності. Зокрема, ОРД оперативних підрозділів ОВС та інших правоохоронних органів урегульована відповідним Законом України, а отже, є легальною. Водночас це не означає, що така діяльність втратила таємний характер, адже, відповідно до Закону, вона являє собою систему гласних і негласних заходів (ст.2). При цьому усталеною в науці є думка про перевагу негласних інструментів здійснення ОРД над гласними [23, с.29; 24, с.9; 25, с.38–39; 26, с.69; 27]. Для успішного проведення негласних ОРЗ необхідно приховувати, хто, яким чином, коли, де й стосовно кого та із застосуванням яких засобів проводить зазначені заходи.

З викладеного випливає, що конспірація в ОРД має місце тоді, коли провадять конкретні ОРЗ (у кримінальному процесі – НСРД). Адже не підлягає приховуванню те, що діяльність конкретних оперативних підрозділів кримінальної міліції спрямована на боротьбу з тими чи іншими видами злочинів. Не є таємницею і те, що вони здійснюють пошук і фіксацію фактичних даних про злочинну діяльність окремих осіб та груп. Посадові особи їх особового складу не лише не приховують від власного оточення своєї належності до ОВС, а й носять формений одяг, користуються службовими посвідченнями.

Водночас М.Л. Грібов обґрунтовано доводить, що оперативні підрозділи потрібно розмежовувати на гласні та негласні. Останні діють на засадах конспірації, спеціалізуються на проведенні конкретних ОРЗ та НСРД за завданнями інших оперативних підрозділів і дорученнями слідчих, а також здійснюють розвідувальний пошук; мають вузькоспеці-

зований професійний особовий склад; забезпечені й постійно послуговуються засобами групового та індивідуального маскування, документами оперативного прикриття й оперативною технікою [4, с.60]. Щодо таких підрозділів розголошенню не підлягає все, що пов'язано з їх діяльністю: місце дислокації службових приміщень, персональні дані особового складу, засоби та методи діяльності. Оперативно-розшукові заходи негласних оперативних підрозділів за своєю сутністю є розвідувальними і мають винятково негласний характер. Отже, на відміну від гласних, конспірація в їх діяльності охоплює весь її зміст і всі її аспекти, найбільш повно відповідаючи тому змісту цього терміна, що склався історично. Відмінним є те, що нелегальний статус підривної організації замінено легальним (установленим державою), але негласним (таким, що тримається в таємниці) статусом елементу державного апарату. Відповідно і нелегальна діяльність змінилася на легальну, але не втратила своєї негласності. Змова як організаційна основа діяльності на засадах домовленостей між суб'єктами в такому разі замінюється нормативно-правовим регулюванням діяльності негласних оперативних підрозділів.

Покладене в основу оперативно-розшукової діяльності правило таємності, прихованості, невідомості нікому (крім власних суб'єктів) відповідає принципу *конспіративності*. Принцип конспіративності розповсюджується не лише на ОРД, а на всю діяльність оперативних підрозділів, зараховуючи виконання доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих розшукових дій. При цьому, під *конспірацією* діяльності оперативних підрозділів потрібно розуміти систему заходів, що спрямовані на забезпечення негласності цієї діяльності.

Мета конспірації в діяльності оперативних підрозділів – збереження у таємниці відомостей про факти, час, місця, об'єкти, методи та засоби проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, належність їх суб'єктів та використовуваних ними засобів (приміщень, транспорту, обладнання тощо) до правоохоронних органів.



Завдання – створення у об'єктів ОРЗ та НСРД, їх зв'язків та інших осіб хибних переконань про відсутність задуму та будь-яких дій з пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства.

Дії – охорона таємниці, дезінформування супротивника об'єктів ОРЗ та НСРД, їх зв'язків та інших осіб.

Суб'єктами конспірації є слідчі та уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Службу безпеки України» : від 25.03.1992 р., № 2229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
2. Закон України «Про Державну прикордонну службу» : від 03.04. 2003 р., № 661 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.
3. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» : від 26.12.2002 р., № 374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/374-15>.
4. Грібов М. Л. Діяльність підрозділів оперативної служби МВС України: теорія та практика : моногр. / Грібов М. Л. – Київ : Розвиток, 2013. – 532 с.
5. Долженков О. Ф. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / О. Ф. Долженков, А. Ф. Думко, І. П. Козаченко. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
6. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Заг. частина : підручник / [Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв та ін.] ; за ред. Л. В. Бородича. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.
7. Шевчук О. Ю. Конспірація як спеціальний принцип оперативно-розшукової діяльності / О. Ю. Шевчук // Науковий вісник Київськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 1. – Ч. 2. – С. 123–128.
8. Оперативно-розсыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть / под ред. А. Г. Лекаря и Д. В. Гребельского. – М. : УУЗ МВД СССР, 1972. – 304 с.
9. Шумилов А. Ю. Оперативно-розсыскная деятельность: вопросы и ответы : в 2 кн. Кн. 1 : Общие положения : [учеб.-практ. пособие] / Шумилов А. Ю. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Изд. дом Шумиловой И. И., 2006. – 144 с.
10. Давидов Я. В. Оперативно-розсыскная деятельность : конспект лекций / Давидов Я. В. – М. : Приор-издат, 2010. – 82 с.
11. Кацан Л. О. Дотримання конспірації в оперативній роботі / Л. О. Кацан, І. В. Тарасюк // Науковий вісник Київськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2006. – № 2. – Ч. 2. – С. 82–92.
12. Усенко В. Ф. Конспірація в роботі з негласним апаратом / В. Ф. Усенко // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2003. – № 4. – Ч. 2. – С. 208–215.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
14. Грібов М. Л. Конспірація злочинної діяльності / М. Л. Грібов, А. А. Венедіктов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22. – С. 23–33.
15. Грібов М. Л. Наркобізнес: заходи приховування злочинної діяльності / М. Л. Грібов, А. А. Венедіктов // Вісник Акад. упр. МВС. – 2010. – №3 (15). – С. 164–171.
16. Коломиец В. Я. Конспирация как сущность оперативно-розсыскной деятельности / В. Я. Коломиец // Проблемы совершенствования оперативно-розсыскной деятельности органов внутренних дел : сб. науч. тр. МВД СССР. – М. : МВШМ, 1988. – С. 69–78.

17. Ивахин А. Е. Оперативная деятельность и вопросы конспирации в работе спецслужб: по материалам открытой печати и лит. : [в 6 т. Т. 2] / А. Е. Ивахин, П. Я. Прыгунов. – 2-е изд. стереотип. – Київ : КНТ, 2008. – 224 с.
18. Лобзов К. М. Конспирация и конспиративность в оперативно-розыскной деятельности (теоретико-методологический анализ) / К. М. Лобзов, В. В. Гордиенко // Оперативник (сыщик). – 2011. – № 2 (27). – С. 6 – 11.
19. Карташов В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В. Н. Карташов ; под ред. Н. И. Матузова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – 219 с.
20. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : моногр. / Погорецький М. А. – Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
21. Етимологічний словник української мови : [в 7 т. Т. 2] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; ред. кол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1985. – 572 с.
22. Тюгашев Е. А. Генезис конспирации / Тюгашев Е. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vaz-classic.dp.ua/lib/index.php?book=25277>
23. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 848 с.
24. Лекарь А. Г. О новой программе курса «Оперативно-розыскная деятельность органов охраны общественного порядка» / А. Г. Лекарь, Д. В. Гребельский // Тр. ВШ МООП РСФСР. – 1963. – Вып. 3. – С. 9–18.
25. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы / Белкин Р. С. – М. : Наука, 1966. – 296 с.
26. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Бедняков Д. И. – М. : Юрид. лит., 1991. – 208 с.
27. Сервецький І. В. Проблеми теорії оперативно-розшукових заходів / І. В. Сервецький // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 3. – С. 51–59.

*Сухачов О. О. Поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів / О. О. Сухачов // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 316–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP\\_index.htm\\_2014\\_4\\_56.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_56.pdf)*

Обґрунтовано актуальність дослідження питань конспірації оперативних підрозділів в контексті запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття конспірації в теорії оперативно-розшукової діяльності. Визначено зміст та сформульоване поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів.

\*\*\*

*Сухачев А.А. Понятие конспирации в деятельности оперативных подразделений*

Обоснована актуальность исследования вопросов конспирации оперативных подразделений в контексте введения негласных следственных (розыскных) розыскных действий в уголовном процессе Украины. Проанализированы научные подходы к определению понятия конспирации в теории оперативно-розыскной деятельности. Определено содержание и сформулировано понятие конспирации в деятельности оперативных подразделений.

\*\*\*

*Suhachov O.O. The Concept of Conspiracy in Operational Units*

The urgency of the research questions conspiracy operational units in the context of the introduction of undercover investigation (search) actions in the criminal process of Ukraine. It was reviewed scientific approaches to the definition of conspiracy theory operational and investigative activities. The content and formulated the concept of conspiracy in the activities of the operating units.